

Justícia

Malgrat tot allò que us diguin, les paraules i les idees poden canviar al món.

El professor John Keating (Robin Williams) dirigint-se als seus alumnes en la pel·lícula *El Club de los Poetas Muertos*.

1. Introducció

En els darrers dos segles la justícia penal ha experimentat un creixement ideològic quasi paral·lel al desig d'humanització de les societats occidentals. De fet, la voluntat de generar alternatives en aquest camp ha provocat un dinamisme en la línia de pensament i en l'acció que, des de l'actualitat podem llegir com una veritable evolució cap a models amb una major sintonia vers els valors de fraternitat, igualtat o solidaritat entre els homes.

2. La justícia retributiva

D'una realitat existent al llarg de segles, on el manteniment de conductes desviades o el cometre actes delictius podia suposar la pèrdua de la dignitat, l'esclavatge, els càstigs corporals o la mort, a finals del segle XVIII amb l'adveniment del dret penal clàssic, passem a un model de justícia retributiva.

Construït a partir de les idees del lliure albir de pensadors com Rousseau o Montesquieu i formulat per Cessare Beccaria, per a aquest model els membres d'una societat que coneixen les pautes i normes de convivència que organitzen l'ordre social, decideixen transgredir-les, en certs moments i fent ús de la seva llibertat, amb la qual cosa perjudiquen a altres persones. D'aquesta manera, el sistema social troba motiu i legitimació per castigar aquestes conductes mitjançant els òrgans adequats.

En el model de justícia retributiva es posa l'accent en l'individu, en les seves aptituds i actituds. En certa manera aïlla l'individu, el dota d'absolutes capacitats de discerniment i de decisió i, per conseqüent, la ruptura de la norma es converteix en una opció personal, aïllada de l'entorn on creixen aquestes aptituds i actituds.

Aquest model, que contempla, entre moltes altres la idea de proporcionalitat en l'aplicació de les penes, té com a acció el càstig i el fonamenta en la pèrdua o la disminució d'un bé fonamental, del bé per excel·lència en la concepció clàssica: la llibertat.

Amb la imposició com a càstig de la privació de la llibertat, els objectius d'aquest model són la creació o manteniment de l'ordre i la prevenció general i especial.

El model penal clàssic, font de la justícia retributiva, és la base del sistema jurídic-penal de molts països d'Europa i Amèrica i apareix sovint, en una lectura i interpretació simplificada, radicalitzada o interessada, amb la forma de la vella Llei del Talió: *l'ull per ull i dent per dent*.

El model de justícia retributiva assoleix la seva màxima expressió en sistemes penals que contemplen el dret dels ciutadans d'un estat, representats pels òrgans jurídic-penals adequats, a decidir sobre la vida del qui ha infringit la norma. D'aquesta manera, el mal ús de la llibertat pot arribar a convertir-se en motiu de la pròpia mort. Països com els Estats Units desenvolupen la seva política criminal a partir d'aquest model, amb uns resultats que evidencien xifres com les del nombre de nordamericans a la presó, un de cada 150, o fets tan contundents com que l'estat de Florida disposa d'una més gran partida pressupostària per a presons que per a educació.

Aquest model de justícia conviu en moltes societats occidentals amb un altre de posterior: la justícia reeducadora o rehabilitadora.

3. La justícia reeducadora

Sempre amb el motor del desig d'humanització el model rehabilitador es nodreix del creixement de les ciències del comportament i de les ciències socials i es planteja com a objectiu de la seva acció l'individu i la seva rehabilitació. Desenvolupat des de diferents perspectives i autors a finals del segle passat, el model rehabilitador experimenta una empenta definitiva en acabar la II Guerra Mundial. L'experiència traumàtica que va suposar per als qui la van patir, el desenvolupament dels drets humans i el naixement i creixement de l'estat del benestar a països de l'anomenada òrbita d'occident va suposar un veritable esperó per a la seva implantació i desenvolupament.

La justícia reeducadora o rehabilitadora introdueix nous conceptes en la interpretació de la conducta desviada: d'una banda constata que l'individu

pot no disposar dels coneixements, aptituds o actituds en plena facultat per fer un bon ús de la llibertat. D'una altra, que es troba inserit en una societat, una cultura, un entorn social, familiar... que el fa créixer, l'educa, pot arribar a provocar fins i tot aquesta conducta.

Sens dubte el model rehabilitador supera, sense abandonar-les, les idees retributives, posant l'èmfasi en la voluntat de recuperar l'individu per a la societat de la qual prové, dotar-lo d'eines, capacitats, actituds que li permetin el desenvolupament d'una convivència essent capaç de respectar la llei penal.

El marc constitucional del nostre país i les lleis desenvolupades a partir d'aquest marquen clarament com a objectiu de les penes la reeducació i la reinserció, una aposta destacada i definitiva per la resocialització del delinqüent.

Però el model rehabilitador també té problemes ja que pren com a referència per a la seva implantació les penes privatives de llibertat. Diferents autors afirmen que la presó ha estat sempre aliena a tota potència resocialitzadora i que l'alternativa és la seva mort (abolició) o la seva resurrecció com a aparell fonamentalment repressiu. Per a molts la resocialització, en la seva forma i amb els mecanismes actuals, és un mite, una utopia inassolible: Com educar per a la llibertat i la responsabilitat des de la seva privació? Com educar en un medi en el qual conviuen dos sistemes, l'oficial i el fonamentat en el codi del reclús? Com aconseguir una utopia sense una veritable dotació de mitjans materials i humans adequats al volum d'interns i a les seves carències, i sense una veritable implicació de la societat civil en la realitat penitenciària? Com fer responsable el sistema penitenciari, el sistema penal, de la resposta a conflictes i carències que es troben en el si de la mateixa societat i que sovint són l'origen de la desviació i el delictes?...

Com educar per a la llibertat i la responsabilitat des de la seva privació?

Aquestes i moltes altres preguntes mantenen en crisi un model que va suposar, en el seu moment, una veritable revolució en la concepció de l'ús de la pena privativa de llibertat, superant el model de justícia retributiva, i que encara avui en alguns països es troba pendent d'implantació com a avenç respecte aquesta.

4. La justícia reparadora

És en aquest marc on sorgeix com a nova alternativa el model de justícia reparadora. Des de la investigació de diversos autors del model de justícia rehabilitadora i retributiva i les seves carències, des de la incorporació de la

victimologia a l'estudi del fenomen del delictes, des del desig d'humanització de la justícia que ja va posar en marxa la creació d'altres models entre altres molts factors, neix aquest model.

Per a la justícia reparadora el delictes és l'expressió d'un conflicte. El seu objectiu és integrar, desenvolupar el diàleg de la víctima i el delinqüent en la recerca en comuna de solucions. La seva acció va encaminada a la reparació del dany en un context responsabilitzador.

Per a això s'estableixen mesures com la reconciliació, la **mediació** o els treballs en benefici de la comunitat, allò que molts de nosaltres considerem alternatives en el camp de la justícia.

Però, en realitat, i amb la certesa que avui aquestes mesures poden constituir veritables alternatives, allò que és alternatiu és la creació, al llarg de la darreres dues dècades, d'un model ideològic que les sustenta i que els dóna un veritable sentit. Sense un referent ideològic clar per a aquells que les creen o les posen en pràctica i sense una revisió constant dels objectes del seu treball podem novament burocratitzar, estancar, desvirtuar, en definitiva anul·lar, un nou marc ideològic i de treball en el camp de la justícia al qual se li presenta un futur ple d'expectatives per a totes les parts implicades.

Però, tal vegada, l'exercici fonamental en la recerca d'alternatives per a la fi de segle, i no tan sols en el camp de la justícia, sigui el desenvolupament en els persones, en els agents socials, del pensament crític. En un entorn sociològic que cada vegada més ens *marca les regles d'allò que és adequat i possible*, la creació d'espais propis de pensament és, sens dubte, una veritable alternativa. Una alternativa que construeix alternatives.

**Plantejar
models de
justícia dife-
rents a aquells
que ens pre-
senta la reali-
tat vigent**

En professions com el treball social i l'educació social són necessaris, més aviat imprescindibles, individus, grups, col·lectius que s'atreveixin a plantejar models de justícia diferents a aquells que ens presenta la *realitat vigent*.

Aquest és el repte, un repte que trenca amb la idea ja clàssica del treballador social, de l'educador social, del conjunt de les professions anomenades socials, de ser executors, o com a mínim dissenyadors de projectes, en el marc dels models actuals de justícia. Un repte que va més enllà de la idea, sovint desesperançada que apareix en l'exercici quotidià d'aquestes professions, de la inexistència de noves idees que trenquin el neguit d'una frase que omplia de *graffities* les parets de l'Anglaterra dels setanta: "*no future*", i que ara colonitza i globalitza les nostres ments.

Pensar, amb el més gran nombre d'elements i allunyant-nos d'una idea de globalitat que significa absència d'altres horitzons que els oficials, és ja per si mateix una veritable alternativa al marc que actualment ens ofereix la justícia.

Des d'aquesta actitud tal vegada arribarem, amb el pas dels anys, a l'esforç intel·lectual que desenvolupi nous models i la posada en marxa d'experiències, a la creació de noves alternatives, de forma i de fons, en l'àmbit de la justícia. Construïrem d'aquesta manera amb l'esforç d'humanització de la justícia, d'una justícia més propera a valors veritablement humans, iniciat en segles anteriors i que mai, al menys per la inexistència del nostre propi esforç, hauria de deixar d'avançar.

Antoni M. Jiménez

Treballador social i professor adjunt de l'Escola Universitària de Treball Social de l'ICESB. Universitat Ramon Llull

Bibliografia

- **Diversos autors** (1998) *Pensamiento crítico vs. Pensamiento único*. Col. Temas de debate. Le Monde Diplomatique, Ed. Española. Madrid.
- **Garrido, V.; Redondo, S.; Stangenland, P.** (1999) *Principios de Criminología*. Tirant Criminología y Educación Social, Sereie Mayor. Tirant lo Blanch. València.
- **Leo, G. de** (...) *Hacia una nueva racionalidad de la intervención educativa institucional*.
- **Leo, G. de** (1987) *Una alternativa al tratamiento de los menores: la experiencia de casal de Marmo en Roma*. A *Menores: la experiencia española y sus alternativas*. Universidad Autónoma. Madrid.
- **Martín, J.; Dapena, J.** (1992) *El context, els actors i les transgressions dins la conciliació i reparació a les víctimes i a la comunitat*. A *Papers d'Estudi i Formació*, 11. CEJFE. Barcelona.
- **Redondo, S.** (1998) *Desviació, delinqüència i control social*. Col. Justícia i Societat, 17. CEJFE. Barcelona.